

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСИНИНГ ҲАВО-ДЕСАНТ ВА ҲАВО КУЧЛАРИ ТАРИХИ

Тўраев Юсуп Аролович

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари Академияси ўқитувчиси

Аннотация: *Мазкур мақолада Россия Федерациясининг ҳаво-десант ва ҳаво кучлари тарихи, келиб чиқиши, ривожланиши ва бугунги кундаги ҳолатга қадар назарий ва методологик асослари ҳақида сўз юритилади.*

Калит сўзлар: *Россия Федерацияси ҳаво-десант қўшинлари, ҳаво-десант бригадалари, 104-ҳаво-десант дивизияси, Иккинчи Чечен уруши, чечен кампаниясида ҳаво-десант қўшинлари, Шимолий Кавказ, Қуруқликдаги қўшинлар.*

Йигирманчи асрнинг 90-йиллари бошларида Совет Иттифоқининг парчаланиши Совет давлатининг бир вақтлар бирлашган Қуролли Кучлари ҳолатига ҳалокатли таъсир кўрсатди. Ягона ҳарбий механизм барбод қилинди, ҳарбий алоқалар ва ҳамкорлик узилди, миллий қуролли тузилмалар вужудга келди.

СССР Қуролли Кучларининг бўлиниши натижасида Россия Федерацияси ҳаво-десант қўшинларининг (Ҳаво-десант кучларининг) бешта қўриқчиси ва битта ўқув бўлинмасини сақлаб қолди: 7-чи (Новороссийск); 76-ўрин (Псков вилояти); 98-чи (217-парашют полки, 299-парашют полки (кесилган) ва 1065-артиллерия полки), (Иваново); 104-уй (Уляновск); 106-чи (Тула ва Рязан); 44-ўқув мактаби (Омск).

Худди шу жараён натижасида Россия Федерацияси Қуролли Кучларида еттита алоҳида ҳаво-десант бригадалари қолди: 56-алоҳида қўриқчилар ҳаво-десант бригадаси (Камишин, Волгоград вилояти); 21-ҳаво-десант бригадаси (Ставропол); 36-ҳаво-десант бригадаси (Гарболово, Ленинград вилояти); 37-ҳаво-десант бригадаси (Черняховск, Калининград вилояти); 83-алоҳида қўриқчилар пиёдалар бригадаси (Уссурийск); 11-алоҳида қўриқчилар пиёдалар бригадаси (Улан-Уде); 13-алоҳида пиёдалар бригадаси (Магдагачи ва Завитинск, Амур вилояти); 345-гвардия ПДП (Гудаута, Абхазия); 196-алоҳида алоқа полки (Беар Лакес, Москва вилояти). 1992 йилда уларнинг барчаси Ҳаво-десант кучларининг бир қисмига айланди.

Россия Қуролли Кучлари, бутун мамлакат каби оғир кунларни бошдан кечирди. 90-йилларда тузилмалар ва бўлинмаларни қайта жойлаштириш ва қайта ташкил этишда сакраш юз берди. 1992-1993 йилларда 7-ҳаво-десант дивизияси иккита полк (80 ва 108-чи) билан Кауназдан Новороссийскга олиб

чиқилди. 7-ҳаво-десант дивизиясининг 119-полки Каунастан Наро-Фоминскга олиб кетилди ва 106-дивизион таркибига кирди.

90-йилларнинг ўрталарига келиб, 80-парашют полки 7-ҳаво десант дивизиясида тарқатиб юборилди. 1998 йилга келиб, 7-гвардия ҳаво-десант дивизияси бутунлай 7-гвардия ҳаво ҳужуми дивизиясига айлантирилди.

1996 йилда қолган алоҳида ҳаво-десант бригадаларининг баталёнлари ўз рақамларини олдилар ва шу билан улар таркибида алоҳида бўлинмаларга айландилар.

104-ҳаво-десант дивизияси Ганжадан (Кировобод) Уляновскга олиб чиқилди ва 1997 йилда учта батальондан иборат 31-алоҳида гвардия ҳаво-десант бригадасига айлантирилди. Бригада таркибига 54, 91, 116-алоҳида парашют батальонлари ва бошқа бўлинмалар киритилган.

242-ўқув маркази Гайжюнайдан Омскга кўчирилди. Чиқиб кетиш жараёнида 301-ҳаво десантларини тайёрлаш полки тарқатиб юборилди ва 332-ҳаво-десант-десантлар мактаби марказдан олиб ташланди. Марказда фақат учта полк қолди - 226, 285-гвардия УПДП ва 200-гвардия УАП.

Иккинчи Чечен урушидаги Россия махсус кучлари 11-алоҳида ҳаво-десант бригадаси 1992 йилда Могочидан Улан-Удега қайта жойлаштирилди. Бироз вақт ўтгач, у ерда Транс-Байкал ҳарбий округининг 24-махсус кучлари бригадаси қайта жойлаштирилди. Афғонистондан кейин 345-чи отряд узоқ вақт Гудаутада (Абхазия) бўлган, 1994 йилда у 50-ҳарбий базага, кейин 1998 йилда тинчликпарвар кучларнинг 10-алоҳида гвардия парашют полкига айлантирилган ва 2001 йилда у айлантирилган. 30-Хавфсизлик ва қўллаб-қувватлаш базаси ва 6-алоҳида бўлинма.

1997 йилда 21-ҳаво-десант бригадаси 247-чи ҳаво ҳужуми казак полкига қайта ташкил етилди ва 7-дивизионга қўшилди. Жойлашув бир хил бўлиб қолади - Ставропол. Ўша йили 56-ҳаво-десант бригадаси 56-ҳаво ҳужуми полкига айлантирилди ва Волгодонскдан Камишинга кўчирилган ҳолда 20-гвардия моторли милтиқ дивизияси таркибига киритилди.

Грозний кўчаларида 2000-йилларнинг бошларида 76-дивизия ҳам ҳаво ҳужуми дивизиясига айлантирилди.

Бироқ, ҳаво-десант бўлинмалари ва ҳаво-десант бўлинмалари ўзларининг жанговар тайёргарлигини сақлаб қолишди, бу уларга поссовет худудидаги бир қатор маҳаллий тўқнашувларда фаол иштирок етиш имконини берди.

1992 йилда Ҳаво-десант кучлари 106-дивизионнинг 51-полки кучлари билан Совет елчихонасини Афғонистон Республикасидан эвакуация қилиш операциясини ўтказдилар. Кобул аэропорти худудидаги қийин вазиятга қарамай, дипломатик миссиянинг барча ходимларини эвакуация қилиш мумкин эди.

Ҳар иккала чечен кампаниясида ҳаво-десант қўшинлари алоҳида рол ўйнади: биринчиси, рус қўшинлари томонидан 1994 йил декабридан 1996 йил августигача, иккинчиси еса 1999 йил 26 августдан 2003 йилгача давом етган.

7-чи бўлинмалар (1998 йилдан - ҳаво ҳужуми), 76, 98, 104 (1998 йилда 31-ҳаво-десант бригадасига айлантирилган), Шимолий Кавказдаги жангларда ишлаган 106-гвардия ҳаво кучлари бўлинмалари - ҳаво-десант бўлинмалари; 13, 21 (1998 йилда 247-ҳаво-десант полкига айлантирилган); 31-чи (1998 йилда 104-ҳаво-десант дивизиясидан тузилган), 36-, 56-чи (1998 йилдан - полк) алоҳида ҳаво-десант бригадалари; Ҳаво-десант кучларининг 45-алоҳида махсус мақсадли полки.

Чеченистондаги жангларда ҳаво-десант ва ҳаво ҳужуми бўлинмалари фаол иштирок етди. Шундай қилиб, Аргуннинг қулаши Тинч океан флотининг 165-денгиз полкининг ҳаво ҳужуми батальонининг яширин ҳужуми билан олдиндан белгилаб қўйилган бўлиб, у Грозний ва Аргуннинг чеккалари очилган Гоитеин судининг асосий баландлигини егаллаб олишга муваффақ бўлди. йўқотишларсиз. Баталён кўплаб ҳужумларга дош берди, аммо баландликни сақлаб қолди.

1995 йил 21 март ойининг охирига келиб, "Шимолий" гуруҳининг бўлинмалари ва тузилмалари Аргун атрофидаги қамалнинг ташқи ҳалқасини ёпдилар. Душман Шали ва Гудермесдан зарба бериб, Аргунни енгиллаштиришга ҳаракат қилди, аммо авиация ва артиллериядан жиддий йўқотишларга дучор бўлиб, орқага чекинди. Шу билан бирга, Ички ишлар вазирлиги ички қўшинларининг иккита бригадаси ички қуршов ҳалқасини яратиб, бир мунча вақт ўтгач, шаҳарга киришди.

Операция давомида федерал қўшинларнинг йўқотишлари уч кишини ўлдирган ва тўққиз киши яраланган. Операциянинг муваффақияти кўп жиҳатдан қўшинларнинг ҳайратланарли ҳаракатлари билан боғлиқ эди.

Классик маънода ҳаво ҳужуми биринчи марта Ведено яқинида май ойининг охири - 1995 йил июн ойи бошида қўлланилган. Вертолётлар қўшинлари асосий тизмаларни қўлга олиш учун қўниш орқали қўнди. Бизнинг қўшинларимизнинг ҳаракатлари душман учун жуда кутилмаган бўлиб чиқди. Десант кучлари 24-мотоўқчилар полки билан биргаликда кучли ёнғинга учради ва Веденонинг Дудайев билан мустаҳкамланган ҳудуди қулаб тушди.

Россия Мудофаа вазирлиги қўшинлари қўшма гуруҳи қўмондони, генерал-лейтенант Геннадий Трошев ушбу операцияни қуйидагича баҳолади: "Биз Веденони кўп қийинчиликсиз олдик, деб айтишимиз мумкин, чунки олдинги барча чора-тадбирлар аниқ амалга оширилди, ҳар бир филиал. ҳарбий қисм, ҳар бир бўлинма уюшқоқлик ва маҳорат билан ҳаракат қилди. Тактик ҳаво ҳужумларидан фойдаланиш душман учун деярли кутилмаган воқеа бўлди.

Шатои йўналишида қўниш ҳам ишлатилган. Синовдан ўтган схемага кўра, ҳужумлар бир неча йўналишдан амалга оширилди. Ми-8 вертолётлари бир нечта Ми-24 ҳужум вертолётлари остида бир нечта парашютчилар гуруҳини қўнди. 13-июнга келиб, Шатои деярли бутунлай блокланди.

МИ-8 вертолёти

Шимолий Кавказдаги жанговар ҳаракатларда махсус кучлар бўлинмалари душман чизиғи орқасида рейдлар, пистирма, саботаж ва рейдларни яхши бажарди. 1994 йилда Москва вилоятининг Кубинка шаҳрида иккита махсус батальон базасида Шимолий Кавказдаги юришларда фаол иштирок етган махсус полк тузилди.

Шундай қилиб, 1995 йил январ ойида махсус кучлар гуруҳи сепаратистларнинг орқа қисмига юборилди. Тоғларда у саботажчилар мактабини ва унинг фаолиятини қўллаб-қувватловчи электр подстанциясини топди. Қисқа жангда скаутлар иккаласини ҳам йўқ қилишди. Яна юриб, махсус кучлар жангарилар олдиндан тайёрланган базаларга қурол ва озиқ-овқат олиб кетаётган йўлга йетиб келишди. Тор тоғли ҳудудда скаутлар бошқариладиган мина қўйишди ва транспорт воситалари колоннаси ўтиб кетаётганда уни портлатиб, йўлакни маҳкам "ёпиб" қўйишди. Ҳужумчи самолётлар радио орқали чақирилган ва кун давомида юзага келган тирбандликни бартараф етган, жангариларнинг ишчи кучи ва техникасини йўқ қилган.

Махсус кучлар отряди қуршаб олинди ва қояларга яширинган жангчилар периметри ҳимоясини ўтказдилар. Радио орқали чақирилган жанговар вертолётлар зудлик билан қопланишни ташкил қилишди ва Ми-8 транспорт воситаси йўқотишларсиз гуруҳни олиб кетди.

Разведка ва саботаж гуруҳларини (РДГ) душман чизиғи ортига тушириш учун бошқа парвозлар ҳам амалга оширилди; уларнинг қўниши муваффақиятга тўлиқ ишонч билан янада еҳтиёткорлик билан режалаштирилган эди. 250 га яқин шундай операциялар ўтказилди.

Агар, умуман олганда, биринчи кампанияда ҳаво-десант қўшинларидан фойдаланиш ҳақида гапирадиган бўлсак, унда бу ерда битта нақшни кузатиш мумкин: еҳтимол ҳаво-десант бўлинмалари моторли милтиқчиларнинг вазифаларини ҳал қилишда иштирок етган бошқа маҳаллий можаролар бўлмаган.

Муаммо шундаки, бу даврда Россияда жанговар тайёргарлиги етарли даражада бўлмаган тўлиқ моторли милтиқ тузилмалари мавжуд эмас эди.

Қуруқликдаги қўшинлар бош қўмондони Чеченистон уруши бошида Россияда тўлиқ штатли, жанговар тайёр бўлган бирорта ҳам дивизия йўқ эди, деган сўзлари бунинг далилидир.

2-чечен кампанияси пайтида федерал кучлар жангариларнинг Доғистонга ҳужумини қайтаришга, Чеченистонни террорчилардан тозалашга,

шунингдек, Кавказда мустақкам тинчлик учун пойдевор яратишга муваффақ бўлишди.

Урушнинг бошланишига 1999 йил 7 августда чечен жангариларининг Доғистон ҳудудига бостириб кириши сабаб бўлди, бу тўдаларнинг мағлубияти ва Ичкерия ҳудудига қайтариб олиб чиқилиши билан яқунланди.

1999 йил сентябр ойининг бошида Россия қўмондонлиги Чеченистонда террорчиларни таъқиб қилишни давом еттиришга қарор қилди. Биринчи қадам 18 сентябрда республика чегараларини тўсиб қўйиш эди.

23 сентябр куни авиация ишлай бошлади ва Грозний ва унга яқин ҳудудларда бомбали ҳужумлар уюштирилди.

30 сентябр куни федерал қўшинлар Чеченистон чегарасини кесиб ўтди. Бир ой ичида рус армияси Республика ҳудудининг учдан биридан кўпроғини егаллаб олди ва ноябр ойига келиб Грознийга яқинлашиб, ундан барча чиқишларни тўсиб қўйди. Тинч аҳоли учун гуманитар коридор ажратилган.

Дастлаб, Бош штаб биринчи урушнинг муваффақиятсиз тажрибасини еслаб, Чеченистон пойтахтига ҳужумни тўхтатишни режалаштирган. Улар шунчаки шаҳарни қуршаб олиб, ҳужумни давом еттиришни режалаштиришган.

Аммо асл режадан воз кечишга тўғри келди, чунки ҳар қандай лаҳзада муваффақиятга еришишга уриниши мумкин бўлган жангариларнинг катта гуруҳини орқада қолдиришнинг иложи йўқлиги аён бўлди. Қўмондонлик 1995 йилги ҳужумдаги барча хатолар ва кераксиз қурбонларнинг олдини олишга ҳаракат қилди.

1999 йил 26 декабрда Грознийга ҳужум бошланди, у деярли 1,5 ой давом етди ва фақат 2000 йил 6 февралда яқунланди. СРИ қўшинлари шаҳардан чиқиш пайтида, айниқса Чеченистон пойтахтидан чиқишда жойлаштирилган миналанган майдонлардан ўтиш пайтида катта йўқотишларга дуч келди.

Грознийда катта йўқотишларга қарамай, жангарилар таслим бўлишмоқчи эмас эди. Улар Шали ва Аргун каби йирик аҳоли пунктларига ҳужум уюштирдилар. Қисқа вақт ичида федерал кучлар гуруҳини қамал қилиш хавфи мавжуд эди, шунинг учун рус армиясининг кейинги ҳужуми тўхтатилди.

2000-йил март ойида машҳур дала командирларидан бири Р.Гелайев паноҳ топган Комсомолскойе қишлоғи яқинида кенг кўламли жанглар бўлиб ўтди. Террорчи ота-боболарининг қишлоғида, унга таниш бўлган ҳудудда қишлоқни ҳимоя қилишни моҳирлик билан ташкил қилди. Кенг кўламли ҳужум бошланди, натижада катта йўқотишлар евазига федерал қўшинлар қишлоқни егаллаб олишди, аммо Гелайев ва кичик бир гуруҳ жангарилар қочишга муваффақ бўлишди.

2000 йил 20 апрелда Чеченистонда СТОнинг фаол ҳарбий босқичи тугаши еълон қилинди. Россия қўшинларининг бир қисми республикадан

олиб чиқилди. Ҳарбий қарама-қаршиликнинг фаол босқичи аста-секин йўқола бошлади.

2-чечен кампаниясининг енг фожиали эпизодларидан бири 2000 йил 29 феврал - 1 март кунлари 76-гвардия Псков ҳаво-десант дивизиясининг 104-гвардия парашют полкининг 2-батальони 6-чи компаниясининг шахсий таркиби томонидан амалга оширилган жасорат эди. 2000 йил феврал ойида рус қўшинлари Шатой қишлоғи яқинида йирик террорчилик тузилмаларини йўқ қилишди, аммо икки гуруҳ қамалдан қочиб қутулишга муваффақ бўлди. Кейинчалик улар 2,5 мингдан ортиқ кишидан иборат кучли отрядга бирлашдилар. Жангариларга биринчи Чечен урушида қатнашган тажрибали дала қўмондонлари: Шомил Басайев, Хаттоб, Идрис ва Абу ал-Валидлар қўмондонлик қилган.

Ми-24 8 та парашютчини ҳаводан қўллаб-қувватлашга ва ташишга қодир рус парашютчилари душманнинг йўлини ёриб ўтишга тўсқинлик қилишди. Улардан 90 таси бор эди. Тўқнашув Аргун яқинидаги Улус-Керт-Селментаузен линиясида 776 баландликда содир бўлган. Тенг бўлмаган кучларга қарамай, парашютчилар орқага чекинмадилар, балки ғазабланган ва оғир қуролланган душманга қарши кураш олиб боришди. Улар 17 соат давомида террорчиларни аниқлашга муваффақ бўлишди, аммо деярли барчаси жанг майдонида мардларча ҳалок бўлди. Омон қолган сўнгилар олтига жангчини олиб чиқиб кетишни таъминлаб, ўзларига ўт очишди. 84 киши, шу жумладан 13 офицер ҳалок бўлди.

Россия Қуролли Кучлари раҳбариятига кўра, ғалабанинг калити федерал қўшинларнинг иккинчи Чечен кампанияси пайтида қўллаган янги тактикаси эди. Унинг моҳияти шундан иборат эдики, федерал қўшинлар МЛРС, артиллерия ва самолётлардан оммавий равишда фойдаланиб, масофадан туриб фаол жанг қилдилар, жангариларда еса бундай қуроллар деярли йўқ эди.

Ушбу устунликка ега бўлган федерал қўшинлар, ҳатто қароқчилар билан тўғридан-тўғри алоқа қилишдан олдин ҳам узоқ масофалардаги қуролли бандит тузилмаларини мағлуб етишга интилди. Шундай қилиб, душман ўзининг севимли тактикасини қўллаш имкониятидан маҳрум бўлди - "сакраш ва чекиниш" ва пистирмалардан ханжар отиш орқали яқин жангларда федерал қўшинларга йўқотишлар.

Бундай тактикаларни муваффақиятли қўллаш яхши натижалар берди: бир қатор ҳолатларда жанговар топшириқлар деярли йўқотишларсиз бажарилди. Бунга мисол қилиб, федерал қўшинлар томонидан ғарбий гуруҳ қўшинлари томонидан амалга оширилган Горагорский қишлоғи яқинидаги мустаҳкамланган нуқталарни егаллаб олишдир. Авиация, ракета қўшинлари, ёпиқ позициялардан артиллерия, танклар ва танкга қарши тизимлар (тўғридан-тўғри ўқ) томонидан душманга узоқ масофадан ўт ўчириш зарбаси

натижасида федерал қўшинлар Горагорский қишлоғини егаллаб олдилар. Терский тизмаси деярли йўқотишларсиз (фақат битта ярадор). Ушбу жангда душман йўқотишлари 250 кишини ташкил етди.

Федерал қўшинларнинг янги тактикаси авиациянинг ролини сезиларли даражада оширди, бу еса душманни ёнғинга қарши йўқ қилишнинг асосий ва баъзи ҳолларда ҳал қилувчи воситасига айланди. Ракета кучлари ва артиллерия (РФ&А)нинг роли ҳам сезиларли даражада ошди.

Иккинчи Чечен кампаниясида бандит тузилмаларини мағлуб етишда ҳал қилувчи рол ўйнаган авиация ва артиллерия эди. Улардан муваффақиятли фойдаланиш ишчи кучи йўқотишларини сезиларли даражада камайтириш имконини берди.

Чеченистон ҳудудида ноқонуний қуролли гуруҳларни йўқ қилиш бўйича операцияларда жанговар топшириқларни бажариш учун авиация гуруҳлари ташкил етилди.

Шундай қилиб, Россия Федерацияси Қуролли Кучлари раҳбарияти ҳозирда Россия Федерацияси Қуруқликдаги кучлари таркибида кенг кўламли жанговар вазифаларни ҳал қилишга қодир бўлган юқори ҳаракатчан ҳаво ва ҳаво-десант бўлинмалари ва тузилмаларини яратиш бўйича кенг кўламли ишларни амалга оширмоқда.

АДАБИЁТЛАР:

1. Р. Алехин Воздушно-десантные войска: история российского десанта — М. Эксмо, 2009. — с. 386
2. По материалам газеты «Военно-промышленный курьер» за 2018 год.